

dijskega leta 2006/2007 končuje kot eremitirani profesor. Nemara najlepše darilo pa si je pripravil kar sam, ko je leta 2005 (skupaj z Walterjem Neuhauserjem) v innsbruški univerzitetni knjižnici, v majhnem srednjeveškem pergamentnem kodeksu, odkril prepise okrog 130 dosedaj nepoznatih pisem in mandator cesarja Friderika II. in njegovega sina Konrada IV. iz 13. stoletja (gl. npr. http://www.uibk.ac.at/ipoint/news/uni_und_forschung/271893.html). Srečna najdba, ki so jo nekateri tirolski mediji primerjali kar z odkritjem prazgodovinskega Ötzi, je zlasti pomembna za kratko dobo vladanja Konrada IV., katerega biografija bo morala biti na podlagi novo odkritih pisem napisana na novo. Od Josefa Riedmanna, ki je svojo pot medievista začel s sodelovanjem pri ediciji listin Friderika I. Barbarosse, lahko tako sedaj pričakujemo še objavo novoodkritih dokumentov Friderika II. in Konrada IV. Lepšega zaključka univerzitetne kariere si profesor medievistike skorajda ne more želeli!

Peter Štih

Protestantizem, slovenska identiteta in združujoča se Evropa. Ur. Marko Kerševan. Ljubljana : Znanstvenoraziskovalni inštitut Filozofske fakultete, 2006. 457 strani.

Pričujoči zbornik vsebuje razprave in študije, ki so nastale v okviru večletnega (2002–2005) raziskovalnega projekta »Slovenska identiteta in združujoča se Evropa: pomen protestantizma«, ki ga je vodil prof. dr. Marko Kerševan. Cilj raziskave lahko strnemo kot iskanje odgovora na temeljno vprašanje, kakšne so potrebe in možnosti, da se protestantizem pojavlja kot ena od povezovalnih ter hkrati razlikovalnih sestavin slovenske identitete, t. j. slovenske zunanje prepoznavnosti na eni in notranje samozavešnosti na drugi strani, v procesu vključevanja v združujočo se Evropo (Evropsko unijo).

V tem kontekstu velja spomniti, da s(m)o se Slovenci nacionalno oblikovali v okviru svojega (posebnega knjižnega) jezika; prav pri konstituiranju slovenščine kot knjižnega jezika je imel začetno in pionirsko vlogo slovenski protestantizem 16. stoletja. Vnovično odpiranje vprašanja potencialne vloge protestantske sestavine slovenske identitete je bilo nedvomno vzpodbujeno in povezano z novo situacijo, nastalo ob osamosvojitvi Slovenije oziroma vzpostavitvi slovenske države in njene vključitve v Evropsko unijo, hkrati pa raziskovalno zaželeno in potrebno, saj je bilo potrebno te (protestantske) sestavine ponovno pretehtati in ovrednotiti znotraj (slovenske) identitete same in pri njenem soočanju z evropskim okoljem. In prav v tem je smiselnost, aktualnost in vrednost opravljenega raziskovalnega projekta.

Avtorji/avtorice so v svojih raziskavah, razpravah in študijah izhajali iz elementov teoretske analize problema sodobne nacionalne identitete ter še posebej analize razmerja med nacionalno identiteto, knjižnim jezikom in protestantskim krščanstvom v slovenskem primeru, kakor tudi analize odnosa do slovenskega protestantizma v (kon)tekstih, posebej relevantnih za oblikovanje nacionalne (samo)zavešnosti in kulturne memorije.

Marko Kerševan v uvodni in hkrati sintetizirajoči študiji z naslovom *Slovenci in protestantizem* namenja osrednjo pozornost teoretski konceptualizaciji naroda/nacije in nacionalne identitete, pa tudi vprašanjem specifičnosti slovenske nacionalne identitete in njenega (pre)oblikovanja v času in prostoru ter vlogi jezika, religije/protestantizma, kulture in državnosti pri tem. Nedvomno gre za tehten in aktualen prispevek k teoretskim diskusijam o opredeljevanju nacionalne identitete nasploh in slovenske še posebej, kot tudi za poseg v različne vidike razhajanj ob ocenjevanju pomena slovenskega protestantizma.

S teoretskimi vprašanji razmerja med nacionalno identiteto, nacionalizmom in religijo se ukvarjata tudi naslednji dve študiji. Andrej Kurillo v razpravi *Religija in nacionalizem* poudarja – na podlagi opravljene analize razmerja med etničnimi, religioznimi in nacionalnimi komponentami konfliktov v jugovzhodni Evropi, kot področju, ki ga je modernizacija zajela razmeroma pozno –, da je do nacionalnih konfliktov začelo prihajati šele v obdobju formiranja nacionalnih držav, in sicer z njihovo potrebo po trdnosti in brezprizivnosti nacionalnih lojalnosti. Sabina Mihelj v prvem delu svoje študije *Protestantizem in slovenski nacionalizem* – izhajajoč s stališča, da »vsako vzpostavitev nove države ali zamenjavo političnega režima praviloma spremljajo procesi predelave kolektivnih identitet, kolektivnih memorij in simbolnih prostorov ter nanje vezanih praks, tekstov, predmetov, pravil in simbolov« – kritično poseže v sodobne teoretske razprave o narodu in nacionalizmu, v drugem delu pa podaja skrb-

no dokumentiran analitičen pregled podob in vlog, ki jih ima protestantizem v slovenski kolektivni memoriji; gre za analizo medijskih reprezentacij ob Dnevu reformacije v letih 1992–2003 (Delo, Dnevnik, Večer, Družina).

Naslednji vsebinski sklop tvorijo razprave, ki se posvečajo problematiki protestantizma na nekaterih posebej občutljivih področjih mednacionalnih odnosov v 19. in 20. stoletju (Koroška, Štajerska, Prekmurje). Anja Zalta v svoji prvi študiji (*Protestantizem med koroškimi Slovenci*) sledi zgodovinskemu razvoju protestantizma na avstrijskem Koroškem; ugotavlja, da reformacija, ki se je med koroškimi Slovenci razmahnila v 16. stoletju, predstavlja temelje oblikovanja slovenske narodnostne skupnosti. V prispevku namenja posebno pozornost slovenski vasi Zagoriče, ki velja za »trdnjavo« slovenskih protestantov na avstrijskem Koroškem ter fenomenu koroškega bukovištva, pisateljstva nešolanih ljudi, ki je v dobi narodnega prebujanja v 18. stoletju predstavljal živi most med reformacijo in književnim delom. V naslednji razpravi (*Protestantizem na slovenskem Štajerskem v prvi polovici 20. stoletja*) nam ista avtorica predoči pojav t. i. obnovljenega protestantizma med nemško manjšino; gre za manjšinski protestantizem znotraj te manjšine, ki je bil s svojo takratno usmerjenostjo in cerkveno organiziranostjo pomembna vzpodbuda njene (nemške) narodne samozavesti in opora njeni narodni, tudi bojevito nacionalistični usmeritvi in organiziranosti. V tem kontekstu avtorica obravnava vlogo leta 1889 ustanovljene organizacije *Südmark* (organizacije za gospodarsko utrjevanje slovenještajerskega nemštva), ki je s podporo evangeličanskega duhovnika Ludwiga Mahnera v letih 1906–1914 izvedla kolonizacijo okolice Šentilja in dravske doline, da bi vzpostavila »nemško mostišče« do Maribora. Prispevek v nadaljevanju izpostavi težave, s katerimi se je spopadal nemški seniorat in evangeličanska skupnost v Mariboru v obdobju med obema vojnama, ter pojav zveze *Kulturbund* in njene povezanosti z evangeličansko cerkvijo v Sloveniji.

Evangeličanska cerkev in protestantizem v slovensko-madžarskih odnosih v Prekmurju v 20. stoletju poudarja, da so bili prekmurški evangeličani vse do razpada avstroogrške monarhije upravopolitično povezani z evangeličani na Madžarskem. Razpad monarhije in nastanek nove države SHS je pomenil za prekmurske evangeličane veliko negotovost pa tudi (kot se je kasneje pokazalo) upravičeno bojazen, saj so prihajali v večinsko katoliško Slovenijo in širše v pravoslavno Jugoslavijo, ki jim ni bila vedno naklonjena. Zato ne preseneča, da so se v času druge svetovne vojne skoraj vsi evangeličanski duhovniki in učitelji opredelili nazaj k madžarski državi, saj jim je ta ponovno nudila zavetje v verskem in političnem pogledu. Avtor opozarja, da je jezik bogoslužja in šole v tem prelomnem času ostal prekmurščina in ne (kakor bi pričakovali) madžarščina. Prav tako ne gre spregledati, da prekmurska evangeličanska duhovščina v političnem smislu ni sodelovala z okupatorjem, zato jim povojna oblast ni mogla očitati kolaboracije. Sodelovanja slovenskih evangeličanov z madžarskimi naslednjih petindvajset let po drugi svetovni vojni (zaradi političnih zaostritev po sporu z informburojem) ni moč zaznati v javnih informacijah. Šele v obdobju samostojne Slovenije ponovno zaživi in se okrepi medsebojno sodelovanje, še posebej na duhovnem in kulturnem področju, zaključuje pisec.

V ta sklop se posredno navezuje tudi prispevek Mihaela Kuzmiča *Švicarska reformacija in njeni vplivi na Slovenskem*, ki obravnava manj poznan in raziskan (a nikakor ne zanemarljiv) vpliv in pomen povezav med »švicarsko« (kalvinistično, cvinglijansko, anabaptistično) reformacijo in slovenskim prostorom od 16. stoletja (Zwingli, Calvin in Bullinger so s svojimi spisi in korespondenco vplivali na Trubarja in njegov krog ter posredno dosegli tudi ogrske Slovence) do danes, ko predstavljata aktiven del reformacijskega nadaljevanja švicarskih teologov v Sloveniji Reformatorska krščanska skupnost v Sloveniji in Reformirana evangelijska cerkev. Avtor poudarja, da je vpliv švicarske reformacije v slovenskem narodnostnem prostoru še zmeraj odmeven, tako v praksi reformirane cerkve kot tudi v nauku evangelijskih cerkva. Vse večje zanimanje zanj med religiologi, raziskovalni projekti in zanimanje tujih misijonarskih organizacij za delo v Sloveniji pa nakazuje še večji vpliv v prihodnosti, zaključuje M. Kuzmič.

Sledi sklop treh študij, ki jih je napisal Nenad Hardi Vitorović. Prva, *Protestantizem v polemikah ob štiristoletnici Trubarjevega rojstva*, predstavlja reprezentativen pregled polemik, ki so v zvezi z vrednotenjem slovenskih reformatorjev 16. stoletja izbruhnile znotraj slovenske javnosti na začetku 20. stoletja, ko se je približevala 400-letnica Trubarjevega rojstva (1908), in so svoj višek dosegle neposredno ob njej. Pisec ugotavlja, da so te polemike končale obdobje dominacije izrazito negativne recepcije reformacije in njenih protagonistov na Slovenskem, ki so jo od pričetka polariziranja slovenskega

političnega prostora na »klerikalce« in »liberalce« v drugi polovici 19. stoletja zastopali predvsem v vrstah katoliške inteligence. Izbor polemik se omejuje na slovenska publicistična, poljudnoznanstvena in strokovna besedila od preloma stoletij do let 1908/1909, ko je France Kidrič recepcijo slovenske reformacije postavil na znanstvene temelje in s tem polemiko zaključil.

V naslednji študiji, *Protestantska »politična teologija«: Jürgen Moltmann, Miroslav Volf, Eberhard Jüngel*, N. Vitorović predstavi teološko misel omenjenih treh vplivnih predstavnikov sodobne protestantske »politične teologije«. Pisec poudarja, da omenjeni teološki misleci s pojmom »politične teologije« ne poskušajo utemeljiti posebne teološke discipline niti spolitizirati cerkve, temveč želijo prebuditi zavest o politični razsežnosti sleherne teologije in tako pokristjaniti cerkveno politiko in politični angažma kristjanov; gre namreč za razmerje kristjanov do družb, držav, kultur, narodov itn., ki jim pripadajo, ali z drugimi besedami – za njihovo razmerje do javnosti in celotne sfere političnega. V tem kontekstu poudarjajo, da je ravno temeljno evangelijsko prepričanje – da je resnico vere dopustno uveljaviti zgolj z oznanjanjem besede, brez grožnje svetne oblasti – prispevalo k uveljavitvi za novoveško družbo značilnega pluralizma, ki je s svoje strani učinkovita varovalka pred možnostjo totalitarnih zlorab sekularizacije. Že zato mora krščanska cerkev imeti pozitiven odnos do pluralizma, čeprav ta navidez »relativira« njen lastni obstoj.

V razpravi *Evropske protestantske cerkve in združevanje Evrope* N. Vitorović podaja pregled razvoja specifično protestantskih stališč v zvezi s procesi evropskega združevanja od začetnih prizadevanj, ko večina evropskih protestantskih cerkva še ni bila naklonjena projektu združene (zahodne) Evrope, prek obrata, ki se je pričel leta 1989 s padcem berlinskega zidu, in ki se je prepričljivo izrazil na prvem evropskem evangelijskem zborovanju v Budimpešti leta 1992, do današnjih stališč v zvezi s predlogom pogodbe o evropski ustavi in z nadaljnjo širitvijo, še posebej vprašanjem članstva Turčije. V tem kontekstu je bila ustanovljena Ekumenska komisija za evropsko sodelovanje, katere cilj je bil apelirati na zahodnoevropske cerkve, naj svoje člane spodbujajo, da bi si s treznim in pragmatičnim političnim angažmajem prizadevali za izgradnjo človeka dostojne družbe, kar v primeru evropskih držav vključuje tudi njihovo gospodarsko in še zlasti politično združevanje kot zagotovilo miru in stabilnosti.

Geza Filo v zaključni študiji *Pregled sodelovanja slovenske Evangeličanske cerkve s protestantskimi cerkvami in ustanovami v Evropi* poudarja, da je bila Evangeličanske cerkve v Republiki Sloveniji kljub pozni določitvi pravnega položaja (kot mednarodni cerkveno-pravni subjekt se pojavi šele leta 1952) na različne načine navzoča med slovenskim življenjem in to od začetka svoje organiziranosti v času reformacije. Avtor v prvem delu pregledno predstavi razvoj sodelovanja med Evangeličansko cerkvijo na Slovenskem in protestantskimi (večinoma luteranskimi) cerkvami drugod po Evropi (na Madžarskem, Slovaškem, Danskem, v nekdanji Jugoslaviji, Italiji, Avstriji in Nemčiji), v drugem pa predstavi mednarodne ustanove in organizacije, v katere je vključena ali z njimi sodeluje slovenska Evangeličanska cerkev (Svetovna luteranska zveza, Gustav-Adolf-Werk, Martin-Luther-Bund, Skupnost protestantskih cerkva Evrope /Leuenberška cerkvena skupnost/, Ekumenski svet cerkva idr.). Avtor izpostavi, da v združeni Evropi želijo protestantske cerkve biti instrument za svobodo, demokracijo, pluralizem in človekove pravice; še več, protestantske cerkve (ne vsaka zase, ampak skupno) v Evropi, ki se zrašča v politično in ekonomsko unijo, želijo svoj protestantski profil vnesti v »evropsko zraščanje«.

V dodatku zbornika so v prvem prispevku predstavljene ugotovitve iz diplomske naloge Sonje Žagar o vizualno-simbolnih obeležjih protestantizma v slovenskem prostoru, v drugem pa *Izbrana bibliografija besedil o protestantizmu na Slovenskem*, ki jo je izdelal Alojz Cindrič za obdobje 1995–2005; gre za nadaljevanje bibliografije, ki jo je za obdobje do leta 1995 izdelal Franc Kuzmič (objavljena v Zborniku soboškega muzeja, 1995/4).

Izvirne, tehtne, aktualne razprave in študije, ki tvorijo organsko celoto, pritrjujejo ključni (hipo)tezi, da je protestantizem v svoji jezikovno-kulturni vlogi in dediščini dejansko in smiselno vključen v slovensko kulturno memorijo oziroma memorije, skozi katere se vzpostavlja in izraža slovenska nacionalna identiteta. Nedvomno je pomembna ugotovitev raziskave, da se slovenska družba s protestantskim elementom kaže kot družba, katere odprtost temelji tudi na izrazito produktivni zgodovinski recepciji protestantizma/reformacije kot enega glavnih evropskih duhovnih tokov. Potemtakem je slovenski protestantizem zgodovinski dokaz in sodobna garancija, da je slovenska družba ob vsem prevladovanju katolištva sposobna verske raznolikosti in njene produktivne aktualizacije tudi v oblikah, ki niso posledica priseljevanja in globalizacije. Zato ustrezno vključevanje protestantske vsebine v slovensko iden-

titeto, v (samo)zavest in (samo)podobo Slovencev in Slovenije, lahko naredi to identiteto in to (samo)-podobo bolj diferencirano, zato bolj odporno in hkrati bolj odprto pri srečanju z raznolikostjo evropskega in globaliziranega svetovnega prostora. Avtorji/avtorice zaključujejo z aktualno mislijo, da bolj argumentirana in tudi bolj diferencirana podoba protestantskega elementa v kompleksnosti slovenske identitete olajšuje promocijo Slovenije kot odprte družbe navzven in njeno uresničevanje navznoter.

August Lešnik

Jurij Perovšek, **Na poti v moderno: poglavja iz zgodovine evropskega in slovenskega liberalizma 19. in 20. stoletja**. Ljubljana : Inštitut za novejšo zgodovino 2005. 285 strani. (Zbirka Razpoznavanja = Recognitiones ; 1)

Inštitut za novejšo zgodovino je lansko leto začel izdajati dve knjižni zbirki Ekonomska knjižnica in Razpoznavanja, obe pod uredništvom dr. Žarka Lazareviča, z namenom, da v njih raziskovalci objavljajo svoje tematsko zaključene prispevke. Za prvi zvezek Razpoznavanj je dr. Jurij Perovšek pripravil 14 obravnav iz zgodovine evropskega in slovenskega liberalizma 19. in 20. stoletja, torej iz tematike, kateri v okviru preučevanja politične zgodovine najnovjših obdobij posveča še posebno pozornost in iz katere je leta 1996 objavil svojo prvo monografijo Liberalizem in vprašanje slovenstva oziroma o nacionalni politiki liberalnega tabora v letih 1918-1929. Za objavo je izbral obravnave iz zgodovine evropskega in slovenskega liberalizma po kriteriju, da z njimi opozori »na posamezne vidike v njegovem razvoju, ki zaslužijo, da jih ponovno poudarimo ali pa o njih posebej spregovorimo, če doslej še niso bili podrobneje obdelani« (10). Gre torej za vsebinsko in kronološko razširitev problematike, ki jo je obdelal v navedeni monografiji, posebej tudi glede posebnosti liberalizma v evropskem in slovenskem okviru, kar je rezultat znanstveno-raziskovalnega dela v okviru različnih inštitutovih projektov, njegove izsledke pa je že sproti objavjal v znanstvenih revijah ali posredoval z referati na simpozijih. Glede na tematiko je v knjigi posamezne obravnave smotno povezal v štiri problemske sklope.

Liberalni tabor se je moral tako kot konservativni in socialistični tabor opredeljevati do vseh aktualnih problemov od konca 18. stoletja dalje, zlasti do razvoja gospodarstva, nacionalnega in socialnega vprašanja, problematike demokracije in državne ureditve z vidika ustavnosti in parlamentarizma, področja umetnosti in znanosti ter temeljnih filozofskih, svetovnonazorskih in idejnih vprašanj, posebej do vloge Cerkve in vere v družbenem in političnem življenju, v 20. stoletju pa tudi do komunizma in fašizma. Pri tem se je liberalizem na številnih področjih teoretično in praktično uveljavil »kot zgodovinski ustvarjalec modernega«, od tod tudi naslov knjige. Glede liberalnih opredelitev do vseh navedenih problemov so ob enakih ali podobnih stališčih vidna tudi razhajanja med liberalizmom v Evropi in na Slovenskem, pogojena zlasti s posebnimi razmerami v posameznih okoljih.

Ta kažejo že štirje obravnave v prvem problemskem sklopu o odnosu liberalizma do socialnega vprašanja, ki je imel svoje različne posebnosti v zahodnoevropskih državah in na Slovenskem. Avtor se je osredotočil zlasti na prikaz Schulze-Delitzschevega združnega gospodarskega sistema v Nemčiji in na njegovo prilagoditev v slovenskem liberalnem združenstvu oziroma na problematiko socialnega liberalizma v evropski in slovenski politični misli in praksi do preloma 19. v 20. stoletje. Za slovensko liberalno združeno gibanje je Perovšek poudaril, da je sicer pomenilo »enega od redkih sočasnih vplivov evropskega liberalizma na slovenski narodnopolitični in gospodarski razvoj«, toda »ni imelo socialnoreformne vsebine« (244). Z liberalnimi zadrugami po Schulzejevih načelih so bili v Sloveniji ustvarjeni zlasti gnotni pogoji za kulturnopolitično emancipacijo ter za rast slovenskega narodnega gospodarstva in kapitala. Slovenski liberalizem za razliko od evropskega ni posvečal posebne pozornosti socialnemu vprašanju in programskemu udejanjanju idej socialnega liberalizma.

V drugem problemskem sklopu Perovšek obravnava odnos slovenskega liberalizma do katolicizma, za katerega je poudaril, da se je usklajenost med njim in evropskim liberalizmom »na političnem in idejnem področju pokazala v kritičnem vrednotenju vloge in položaja Cerkve v družbi« (246). Nanj je pomembno vplivalo dejstvo, da je imel v primerjavi z dobro organiziranim in zelo aktivnim katoliškim taborom slovenski liberalizem podrejeno vlogo na političnem in socialnem področju, prevlado pa le v gospodarstvu. Idejne, družbene in politične nazore slovenskega liberalizma konec 19. in v prvi polovici